

UDC: 903/904:364.694-056.26(32+38)“-0332/-0030“(049.3)

DVIJE NOVE KNJIGE O INVALIDITETU U STAROM EGIPTU

ALEXANDRA F. MORRIS, *Disability in Ptolemaic Egypt and the Hellenistic World: Plato's Stepchildren*. Routledge Studies in Ancient Disabilities. London/New York: Routledge, 2025. Pp. 224. ISBN 9781032590875.

ALEXANDRA F. MORRIS & HANNAH VOGEL (eds.), *Disability in Ancient Egypt and Egyptology: All Our Yesterdays*. London: Routledge, 2025. Pp. 364. ISBN 9781003440369.

Zahvaljujući sve intenzivnijem dijalogu između klasičnih studija, egiptologije, arheologije i studija invaliditeta, proučavanje invaliditeta u antičkom svijetu prešlo je iz marginalnog u priznato istraživačko polje. Ključne temelje postavili su radovi Véronique Dasen (*Dwarfs in Ancient Egypt and Greece*, 1993), Jane Masséglija (*Body Language in Hellenistic Art and Society*, 2015) i Debby Sneed, koja se bavi pristupačnošću u grčkim iscjeliteljskim svjetilištima. U knjizi *Disability in Ptolemaic Egypt and the Hellenistic World: Plato's Stepchildren*, Alexandra F. Morris donosi jednu od dosad najobuhvatnijih i metodološki najambicioznijih analiza. Spajajući kritičke studije invaliditeta, vlastito iskustvo osobe s invaliditetom te bogatu zbirku tekstualnih, vizualnih i arheoloških izvora, Morris istražuje kako su tjelesni i intelektualni invaliditeti bili doživljavani, predstavljani i društveno pozicionirani u doba dinastije Ptolomeja i šireg helenističkog svijeta (332–30. p.n.e.).

Autorica strukturira knjigu u devet poglavlja, uokvirenih promišljenim uvodom i bogatim tematskim zaključkom. Kroz ta poglavlja povezuje materijal iz Ptolomejskog Egipta, makedonske dinastičke historije, helenističke ikonografije i muzejskih zbirki. Obim istraživanja je impresivan, a krajnji rezultat je koherentan i uvjerljiv zaključak da invaliditet u antici nije bio ni nevidljiv, ni jednoznačno stigmatiziran, već je imao dinamično mjesto u svakodnevnom životu, religiji, medicini i umjetnosti.

Uvod (1–9) uspostavlja ton i teorijski okvir cijele studije. Otvarajući knjigu referencom na epizodu *Platonova pastorčad* iz serije *Zvezdane staze* iz 1968. godine, Morris uspostavlja paralelu između popularnih prikaza invaliditeta i antičkih artefakata koje su akademske i muzejske institucije često pogrešno interpretirale, ili u potpunosti zanemarivale. Već na početku se autorica jasno ograđuje od medicinskih modela invaliditeta koji su dominirali u ranijim pristupima. Nasuprot tome, oslanja se na društveni model, naglašavajući razliku između tjelesnog oštećenja i društvenih struktura koje invaliditet proizvode i održavaju, što je i temeljna metodološka pretpostavka cijelog rada. Istovremeno, tjelesnost (vlastita i tuđa) zauzima središnje mjesto kao ključna analitička prizma, kroz koju se materijalno naslijeđe antike promatra refleksivno i kontekstualizirano.

Prvo poglavlje, *The Argeads: Disabled People and Artistic Representations from Ancient Macedonia* (10–32), obrađuje likove poput Filipa II, Filipa III Arideja, Aleksandra Velikog i Antigona Jednookog. Kroz pažljivo usklađenu analizu tekstualnih izvora i osteoloških ostataka, Morris pokazuje da su invaliditeti unutar elite bili bilježeni, mitologizirani, a često i prikrivani. Posebno se izdvaja interpretacija Filipovih povreda noge i oka, gdje autorica koristi skeletne nalaze i specifične asimetrične štitnike iz njegove grobnice u Vergini. Prikazi koji ne skrivaju, nego naglašavaju tjelesne razlike, poput minijaturne mermerne glave s izraženom asimetrijom lica, osnažuju središnju tezu autorice – da antička vizualna kultura nije izbjegavala realizam, kada je on služio ideološkoj svrsi. Poglavlje dodatno otvara pitanja rodne i klasne kodiranosti različitih vrsta invaliditeta (ratne

povrede, urođeni defekti), ukazujući na to kako se muško elitno tijelo konstruisalo kao prostor susreta moći i ranjivosti. Autorica raspravlja čak i o Aleksandru Velikom u kontekstu njegovih mogućih invaliditeta. Doduše, danas se ne smatra da je Aleksandar bio osoba s invaliditetom, ali su razni istraživači njegove ličnosti (uključujući i autoricu) iznijeli teorije da je patio od različitih stanja – koštane deformacije vrata, okulo-motornih poremećaja, alkoholizma ili hronične traumatske encefalopatije. Ipak, eksplicitnog pomena o ovome u izvorima nema.

Drugo poglavlje, *Hephaestus and Other Artistic Representations of Clubfoot* (33–46), fokusirano je na boga Hefesta i prikaze hromosti i otežanog kretanja. Rasprava se kreće u dva smjera: s jedne strane analizira se mitološka tradicija o Hefestu, gdje je njegova hromost prikazana ili kao urođena ili kao posljedica povrede; s druge strane, taj narativ se kontekstualizira kroz materijalne i ikonografske dokaze iz faraonskog Egipta i primjere faraona Siptaha i Tutankamona. Tumačenje koje povezuje Hefestove automate, tronošce koji se sami kreću, s ranim prikazima pomagala na točkovima jeste spekulativno, ali intelektualno stimulatívno. Morris ovdje pokazuje interpretativnu širinu, čitajući homerovske stihove ne samo kao izvore, već i kao tjelesne metafore, uz istovremenu kritičku svijest o vlastitoj metodologiji. Analiza ostaje ukorijenjena u komparativnoj bioarheologiji i savremenom kliničkom razumijevanju stanja, poput urođene kljenutosti stopala i spine bifide.

Treće poglavlje, *Mythological and Historical Artistic Representations of Dwarfism* (47–83), jedno je od najuspjelijih u cijeloj knjizi. Autorica precizno razlikuje etničku različitost od urođenih stanja, analizirajući terminološke nijanse u staroegipatskom jeziku (*nmw*, *hw*, *dng*) koji razlikuju osobe niskog rasta, etničke pigmeje i pojedince sa skeletnim displazijama. Poglavlje vješto povezuje mitološke figure poput Besa i Pataikosa s imenovanim historijskim osobama poput Seneba, Pereniakha i Djehoa. Ikonografija ovih božanstava prikazuje ih kako stoje na krokodilima, dave zmije i nose karakterističan uvojak kose – ne kao groteskne anomalije, već kao figure apotropejske snage. Morris pritom s pravom problematizira neka ranija tumačenja (posebno Dasen i Masséglie), upozoravajući na implicitne ableističke pretpostavke i zapostavljanje agencije prikazanih figura. Kritika je iznijeta odmjereno, uz jasno obrazložene alternativne interpretacije, oslonjene na artefakte i tekstualne izvore.

Četvrto poglavlje, *Harpocrates and Artistic Representations of Cerebral Palsy* (84–112), uvodi cerebralnu paralizu kroz detaljnu interpretaciju terakotne figurice iz Aleksandrije, koja prikazuje dijete s hodalicom na tri točka. Morris kombinuje kliničko razumijevanje simptoma (mišićnu asimetriju, savijena koljena, nagnutu glavu) s pažljivom vizualnom analizom samog predmeta. No, njen pristup nije ograničen samo na dijagnostiku: figurica postaje povod za preispitivanje pretpostavki o marginalnosti i društvenom statusu djece s invaliditetom. Autorica uspostavlja vezu između oblika predmeta i Hefestovih automata i sugerira kulturološku logiku, u kojoj se tehnološka pomagala dovode u vezu s božanskim autoritetom. Prikaz Harpokrata, kojeg Morris ovdje interpretira kao božanstvo s karakteristikama cerebralne paralize, uvodi mitografski sloj u čitanje. Ova interpretacija je spekulativna, ali je barem izvedena oprezno i višeslojno.

Peto poglavlje, *Mythological and Historical Representations of Blindness and Visual Impairment* (113–134), bavi se sljepoćom i oštećenjem vida, počevši od mita o Horusu i simbola *wedjat*-oka. Ovaj simbol, široko prisutan u umjetnosti i amajlijama, Morris postavlja u kontekst ptolomejske religijske kulture – ali ne ostaje samo na simbolici, već prelazi na konkretne mitološke i historijske figure, za koje se može pretpostaviti da su bile slijepe ili slabovidne. Poglavlje ima jasno strukturiran tok: od božanstava, preko žanrovske ikonografije, do pripadnika elite. Teza da je oštećenje vida ponekad imalo simboličku vrijednost, posebno u vezi s proročanstvom, nije nova, ali je Morris produbljuje fokusom na tjelesnost – ne samo kako je sljepoća prikazivana, već kako je izgledalo biti viđen kao slijep.

Šesto poglavlje, *Pott's Disease and Artistic Representations of Spinal and Other Disabilities* (135–154), širi tematski okvir bavljenjem spinalnim oštećenjima i stanjima poput kifoze, skolioze i Pottove bolesti. Raspon izvora je izuzetno raznolik: od predinastičkih figurina, preko elitnih stela, do reljefa iz grobnica radničke klase. Morris precizno katalogizira primjere, analizirajući kako umjetničke konvencije ponekad prikrivaju deformacije kičme, a ponekad ih naglašavaju. Posebno se izdvaja prikaz kraljice Punta, čije je tijelo prikazano s izraženom steatopigijom i mogućom kifozaom; ovdje se otvara kompleksno pitanje međuodnosa invaliditeta, roda i rasnog prikaza u umjetnosti Novog kraljevstva.

Sedmo poglavlje, *Ancient Medicine and Healing as Related to Disability* (155–171), fokusira se na antičku medicinu i liječenje, ponovno otvarajući debatu između medicinskog i društvenog modela invaliditeta, ali iz novog ugla. Morris analizira iscjeliteljske hramove, tekstove na papirusu, magijske formule i protetička pomagala kako bi rekonstruisala tadašnji terapijski pejzaž. Tvrdi da spoj magije i medicine u ptolomejskom kontekstu dovodi u pitanje savremene predodžbe o „liječenju“ i „normalnosti“. Ključna teza – da invaliditet nije nužno bio mediciniziran – dobro je potkrijepljena tekstualnim i arheološkim dokazima. Posebno je uvjerljiva analiza votivnih prinosa, naročito onih koji prikazuju određene dijelove tijela ili unutrašnje organe, koje autorica uspoređuje s grčko-rimskim iscjeliteljskim svetištima.

Zaključno poglavlje, *Conclusion* (172–178) vraća se epizodi *Platonova pastorčad* i uspješno povezuje metaforu društvene isključenosti iz *Zvezdanih staza* sa antičkim narativima o marginalizaciji i djelovanju. U epizodi, lik Alexander (kojeg tumači Michael Dunn, glumac s invaliditetom) odbija ponuđeno „izlječenje“, a u Morrisinoj interpretaciji ta gesta postaje savremena paralela načinima na koje su osobe s invaliditetom pregovarale vlastitu vidljivost, korisnost i autonomiju. Umjesto da ponudi historiju invaliditeta kao niz tragičnih slučajeva ili pasivnih uloga, Morris insistira na njegovoj složenosti: invaliditet je, kao i svaka društvena kategorija, neraskidivo povezan s moći, radom, porodicom i božanskim.

Kroz cijelu knjigu se Morris trudi održati ravnotežu između akademske analize i angažiranog pristupa. Korištenje vlastite tjelesnosti kao heurističkog alata je iskreno i metodološki produktivno. Povremeno se uoči tendencija ka inkluzivnom čitanju, koja zna skliznuti u pretjeranu interpretaciju, ali Morris uglavnom eksplicitno označava gdje prelazi u spekulaciju. Rezultat je studija koja je ne samo detaljna i bogata izvorima, nego i metodološki samosvjesna i stilski dojmljiva.

Snaga ove knjige leži u njenom obimu i sposobnosti sinteze. Pojedina poglavlja, osobito ona o patuljastom rastu i cerebralnoj paralizi, mogla bi bez problema funkcionirati kao zasebne publikacije, ali upravo integrativna struktura daje cijeloj studiji koheziju i autoritet. Knjiga dodatno dobija na vrijednosti zahvaljujući jasnoći i pristupačnosti: Morris piše tečno, bez nepotrebnog žargona, ali i bez kompromisa po dubinu analize.

U konačnici, *Disability in Ptolemaic Egypt and the Hellenistic World* predstavlja značajan doprinos razvoju studija invaliditeta u antici. Iako ne otvara i ne definira ovo polje, svakako ga pomjera naprijed, naročito kroz primjenu kritičkih pristupa na egipatski i helenistički materijal. Za istraživače antičke medicine, historije umjetnosti, egiptologije i studija invaliditeta, ovaj rad bit će dragocjen izvor i poziv na daljnje promišljanje.

I druga knjiga, također, predstavlja pravovremen zahvat na raskršću egiptologije i studija invaliditeta. Urednici Morris i Vogel donose rigorozno strukturisanu i intelektualno ambicioznu zbirku, koja ne samo da uvodi teorijske okvire studija invaliditeta (*Disability Studies*) i kritičkih studija invaliditeta (*Critical Disability Studies*) u egiptološki diskurs, već i rekonstruira iskustva života i vizuelno-kulturne okvire invaliditeta u starom Egiptu i

Nubiji. Knjiga je podijeljena u dva dijela. Prvi se bavi recepcijom invaliditeta unutar same egiptologije – metodološki, institucionalno i pedagoški, a drugi se preusmjerava na drevni svijet, oslanjajući se na arheološke, tekstualne, umjetničke i bioarheološke izvore kako bi rekonstruisao vidljivost i djelovanje tjelesno različitih tijela u antici.

Prvi dio otvara programsko poglavlje Hannah Vogel, *Disability Studies: An Introduction for Egyptology* (1–20), koje postavlja kritički vokabular i konceptualni okvir cijele knjige. Vogel trasira razvoj studija invaliditeta od njihovih aktivističkih početaka do institucionalne integracije, razrađujući različite modele (medicinski, socijalni, humanitarni, moralni, konstruktivistički, model ljudske varijacije) i njihove historiografske posljedice. Posebno je oštroumna u pozicioniranju kritičkih studija invaliditeta ne samo kao korektivna medikalizacije, nego kao suštinske epistemološke promjene: načina čitanja tijela, arhiva i historije kroz politiku normativnosti i pristupačnosti. Izazov koji postavlja: kako integrisati DS u disciplinu koja je historijski vezana za tipologiju, patologiju i idealizirano tijelo, odzvanja kroz sve sljedeće priloge.

Ovu kritiku nastavlja Lucas Justinian u radu *Challenging the Eugenic Paradigm in Egyptology* (21–38), u kojem razotkriva ostatke eugeničke logike što prožimaju ranu (i djelimično savremenu) arheologiju. Kroz detaljno čitanje kranimetrijskih i anatomskih studija, Justinian pokazuje kako se narativi degeneracije i deficita maskiraju naučnom neutralnošću. Time uspješno historizira proizvodnju invaliditeta kao egiptološke kategorije znanja i otvara prostor za dublje metodološko preispitivanje.

Tri poglavlja čine fokusirani klaster oko figure Ehnatona i retorike kraljevske patologije. U radu *The Measure of a Man* (39–58), Alexandra F. Morris i Kyle Lewis Jordan rastavljaju spekulativne dijagnostičke tradicije koje su tvrdile da je Ehnaton imao Marfanov sindrom, hidrocefalus ili druga „stanja“ – koja se, uostalom, pripisuju i mnogim drugim faranonima, među ostalima i Tutankamonu. No, umjesto potvrđivanja ili opovrgavanja tih hipoteza, oni ispituju pretpostavke koje ih pokreću, prije svega potrebu da se ikonografska odstupanja medikaliziraju. Steven M. Stannish, u tekstu *Grande Morbidezza* (59–76), nadopunjuje ovu perspektivu prateći historiografsku evoluciju „Ehnatonove bolesti“, tvrdeći da ono što moderni autori čitaju kao morbidnost bolje razumijemo kao proizvod promjenjivih političkih, estetskih i rasnih diskursa. Zajedno, ova poglavlja pokazuju kako studije invaliditeta nisu primjenjive samo na drevna tijela, nego i na samo tijelo znanja. Poglavlje *Jaroslav Černý: Working with Disabilities in Egyptology, 1942–1970* (77–94), autorice Hane Navrátilove, uvodi introspektivnu notu. Kroz mikrohistoriju zasnovanu na arhivima, ona rekonstruira život i rad Černog, istaknutog egiptologa koji je živio s invaliditetom. Biografski i institucionalni pristup otvara pitanje kako je invaliditet oblikovao metode i recepciju njegova naučnog rada. Ovo je primjer kako pisati unutarnju historiju invaliditeta unutar same discipline.

Posljednja dva poglavlja prvog dijela ulaze u javnu i pedagošku sferu. Roisin Mackie, u *Overlooked but on Display* (95–112), analizira tretman ostataka osoba s invaliditetom u Britanskom muzeju. Njen fokus nije na otvorenom ableizmu, već na reprezentativnoj odsutnosti: tendenciji da se patologije depolitiziraju ili estetiziraju, bez utemeljenja u društvenom kontekstu. Karen L. Kobylarz, u *Accessibility and Disability Representation in Ancient Egyptian Exhibits* (113–130), prebacuje akcenat na obrazovnu praksu. Na osnovu rada sa studentima, predlaže smjernice za inkluzivnu pedagogiju u muzejskom prostoru. Ova poglavlja naglašavaju da se uloži studija invaliditeta u egiptologiji protežu i izvan akademije, u polje javne historije.

Drugi dio započinje pokušajem rekonstrukcije invaliditeta u staroegipatskom i nubijskom društvu. Samar Mostafa Kamal, u *What Was the Occupation of Disabled People in Ancient Egypt?* (131–148), pokušava sistematizirati radne uloge osoba s invaliditetom. Na osnovu prizora iz grobnica i administrativnih zapisa, Kamal tvrdi da invaliditet nije nužno značio društvenu isključenost i da je profesionalni identitet mogao opstati uprkos tjelesnim razlikama. Još dalje ide Bénédicte Lhoyer, u radu *People with Spinal Curvatures*

of the Nile Valley (149–166), koja koristi osteoarheološke podatke kako bi ispitala odgovore zajednica na vidljive kičmene deformacije. Njena sugestija da su se u manjim zajednicama mogle razviti solidarne mreže unosi sociološku dimenziju u inače medicinski okvir.

Niz sljedećih poglavlja bavi se prikazima tjelesne različitosti u umjetnosti i ikonografiji. U radu *Defining the Idealized Body* (167–184), Emily Smith-Sangster analizira prikaze patuljastog rasta u reljefima Starog kraljevstva. Umjesto da ih tumači kao marginalne, ona istražuje dali su te figure zauzimale društvene pozicije povezane s božanskim ili zaštitnim funkcijama zahvaljujući svojim tijelima, ili sposobnostima. Livia Bergerot, u *Bes or the Offense of Physiognomy in Egyptology* (185–202), kritikuje savremenu sklonost da se Bes čita kroz patološki okvir fizionomije, zalažući se za simboličku i kontekstualnu analizu koja odbacuje dijagnostičku redukciju na osnovi grotesknog.

Bioarheološki pristupi dolaze do izražaja u radu Katie M. Whitmore i Michele R. Buzon, *Dwarfism in Ancient Egypt/Nubia* (203–220), gdje se koristi model bioarheologije njege za analizu skeletnih ostataka s Léri-Weillovom dischondrosteozom. Njihova rekonstrukcija njege i okruženja pruža rijedak i empatičan pogled u svakodnevicu drevnog invaliditeta. Michael R. Zimmerman, u *Talipes Cavus in Mummified Egyptian Human Remains* (221–238), zadržava fokus na detaljnoj patologiji, i upozorava na korišćenje alkohola kao sredstva za samoliječenje. Aidan Dodson, u *Siptah's Leg and Other Stories* (239–256), ponovno analizira slučaj Siptahovog iskrivljenog stopala, pokazujući kako je njegovo tijelo iskorišteno u modernoj historiografiji podjednako koliko i u drevnoj ideologiji.

Božansko dijete Harpokrat zauzima središte u radu Alexandre F. Morris, *And the Children Shall Lead* (257–274), koja spekulira o mogućoj prisutnosti cerebralne paralize u ikonografskim konvencijama. Iako nužno hipotetičan, argument je utemeljen u komparativnoj ikonografiji i ukazuje na potencijal da se invaliditet čita ne samo kroz bolest, već i kroz gestu i držanje.

Prelazeći na tekstualne arhive, Ilaria Cariddi u *On Deafness in Ancient Egyptian Literary and Para-literary Texts* (275–292) okuplja korpus referenci na oštećenje sluha. Njen filološki pristup otkriva da je naglasak egipatskog dvorskog društva na vrlinama sluha i „savršenog govora“ možda zasjenio iskustva slušnih invaliditeta zbog ideologije, pristojnosti i postmortalne zabrinutosti za tjelesni integritet. Ella Karev, u *Impairments as Biometric Modalities in Graeco-Roman Papyri* (293–310), pridodaje administrativnu dimenziju, pokazujući kako je invaliditet korišten za biometrijsku identifikaciju u dokumentima poput zakupa ili poreskih evidencija. Eugenia Reggiani, u radu *Disability in the Greek Papyri from Roman Egypt: A Public Concern* (311–328), analizira pravne molbe i izjave, pokazujući kako je invaliditet mogao ući u pravnu sferu. Javna uprava se trudila utvrditi ko nije u stanju raditi i, prije svega, plaćati poreze, što je rezultiralo relevantnom kategorijom u anketama stanovništva. S druge strane, istu ideju slabosti evocirali su oni koji su u službenim kontekstima imali poteškoća u traženju pomoći, pravde i oslobođanja od javnih tereta. Katherine Eaton, u radu *Go Away Baldy* (329–346), donosi razigranu i pronicljivu analizu ćelavosti u interkulturnim narativima, tretirajući gubitak kose kao humoristički motiv i pokazatelj ranjivosti. Drevni stavovi prema ćelavosti kao invaliditetu su nijansirani: s jedne strane, bilježimo ruganje zbog njene percipirane neprivlačnosti, ali i nevoljko poštovanje prema radnoj etici i kontinuiranoj muževnosti starijih radnika.

Dva završna poglavlja vraćaju se ritualiziranim i politički nabijenim aktima tjelesne transformacije. U *Archaeology of Genital Mutilation* (347–364), Uroš Matić istražuje kastraciju i sakaćenje libijskih neprijatelja u ikonografiji Novog kraljevstva, tumačeći te činove kao tehnologije državne moći koje planski pretvaraju Libijce u manje muževne i manje sposobne od egipatskih vojnika. Na kraju, Sonia R. Zakrzewski, Stephanie Evelyn-Wright i Scott D. Haddow zatvaraju knjigu radom *DisAbility, Eunuchs and the Lived Experience in Ptolemaic-Roman Egypt* (365–382), u kojem kombinuju skeletne nalaze s ar-

hivskim izvorima kako bi rekonstruisali živote kastriranih osoba. Kastrirani muškarac je historijski služio specifičnim društvenim funkcijama za koje se njegova fizička priroda smatrala jedinstveno kvalificiranom, ali je također bio stigmatiziran i odbačen od strane društva. Kastrirani muškarac utjelovljuje sukob identiteta, između spola i invaliditeta, koji rezultira liminalnim statusom ponekad povišenog pristupa i utjecaja, ali i izolacije i stigmatizacije.

Teško je zanemariti kulturni odjek sadržan u podnaslovu zbirke, *All Our Yesterdays*. Ova fraza priziva epizodu iz *Zvezdanih staza* iz 1969. godine, istog imena, koja se bavila temama egzila, vremenske uslovljenosti i ljudske prilagodljivosti. Kao što je ta epizoda dramatičizirala psihičke i tjelesne posljedice izmještenosti u vremenu, tako i ova knjiga suočava čitatelja s raslojavanjima koja oblikuju način na koji se invaliditet zapisuje u historiju. Morris, koja je prethodnu knjigu već naslovlila *Platonova pastorčad* (također referenca na *Zvezdane staze*), ovdje nastavlja suptilnu tradiciju oslanjanja na spekulativnu etiku naučne fantastike kao sredstva za promišljanje prošlosti. Razumljivo, neće svaki tekst uvjeriti svakog čitatelja, a široki spekulativni ton će svakako izazvati rezervu. Ipak, kumulativni efekat je snažan. Ovo je knjiga koja će poslužiti pre svega kao provokacija za budući rad. Njena trajna vrijednost leži prvenstveno u poticaju za buduće bolje samorazumijevanje egiptologa i egiptologije.

Dvije knjige o kojima je ovdje riječ nisu samo prve cjelovite studije o invaliditetu u starom Egiptu, već i prve koje se oslanjaju na pristup kritičkih studija invaliditeta. Ovaj pristup ne posmatra invaliditet kao odstupanje, nego kao sastavni dio nečijeg identiteta, i proučava ga kroz složenost svakodnevnog života, od tjelesnih i intelektualnih razlika do društvenih uloga i kulturnih obrazaca. Oba djela prepoznaju i tumače niz konkretnih primjera invaliditeta i, još značajnije, pozivaju čitatelja da s više promišljenosti pristupi historiji osoba s invaliditetom u staroegipatskom kontekstu, kao i pitanjima kako se te historije danas (pogrešno ili selektivno) prikazuju u savremenim tumačenjima.

U kontekstu sve intenzivnije integracije kritičkih studija o invaliditetu, egiptologije i historijske antropologije, ove knjige predstavljaju značajan doprinos i iz perspektive oblasti specijalne edukacije i rehabilitacije. Njihov pristup ne tretira invaliditet isključivo kroz prizmu medicinskog modela ili biološke „devijacije“, već ga analizira kao društveno-kulturnu konstrukciju oblikovanu i interpretiranu unutar konteksta svakodnevice, religije i umjetnosti starog Egipta, ali i šireg helenističkog svijeta. Takav pogled je od izuzetne važnosti za savremenu teoriju i praksu specijalne edukacije i rehabilitacije, jer naglašava potrebu za razumijevanjem invaliditeta kao sastavnog dijela ljudske raznolikosti, a ne kao deficita koji treba korigovati.

Analize koje autorice donose oslanjaju se na raznovrsne tekstualne, ikonografske, arheološke i bioarheološke izvore, izbjegavajući pritom pojednostavljeno ili patološko čitanje tjelesnih razlika. Umjesto toga, one pokazuju kako su osobe s invaliditetom u antici mogle imati značajne društvene uloge, ritualni značaj, pa čak i političku moć. Posebno je zanimljivo uključivanje autoričinog ličnog iskustva osobe s invaliditetom kao interpretativnog okvira, što doprinosi refleksivnosti i etičkom utemeljenju cijelog istraživanja, jer su to vrijednosti koje su ključne i u području specijalne edukacije i rehabilitacije.

Za stručnjake iz ove oblasti, ove publikacije su vrijedan doprinos interdisciplinarnom znanju, ali i podsjetnik na važnost uključivanja društvenog i kulturnog konteksta u razumijevanje invaliditeta. One nas pozivaju da proširimo granice pedagogije i terapije, te da razvijamo inkluzivne pristupe koji prepoznaju agensnost, dostojanstvo i historijsku prisutnost osoba s invaliditetom. U tom smislu, one predstavljaju relevantnu i inspirativnu literaturu za sve koji se bave obrazovanjem, podrškom i pravima osoba s razvojnim teškoćama i tjelesnim oštećenjima.

Na kraju, poslužimo se riječima Alexandre Morris: osobe s invaliditetom oduvijek su bile dio ljudske zajednice, no savremeno društvo, suočeno s vlastitom nelagodom, tu nelagodu često projicira na prošlost tako što invaliditet prešućuje. Takvo brisanje iz historije osoba koje su uvijek bile tu, vodi ka iskrivljenom i fragmentarnom razumijevanju svijeta koji je bio. Knjige o kojima smo govorili predstavljaju prve, ali važne korake ka drugačijem pisanju prošlosti, onakvoj koja uvažava složenost i raznolikost ljudskog iskustva, i koja može biti osnova pravednijeg pogleda ka budućnosti.

Aleksandra Karovska
Vojislav Sarakinski
Filozofski fakultet u Skoplju